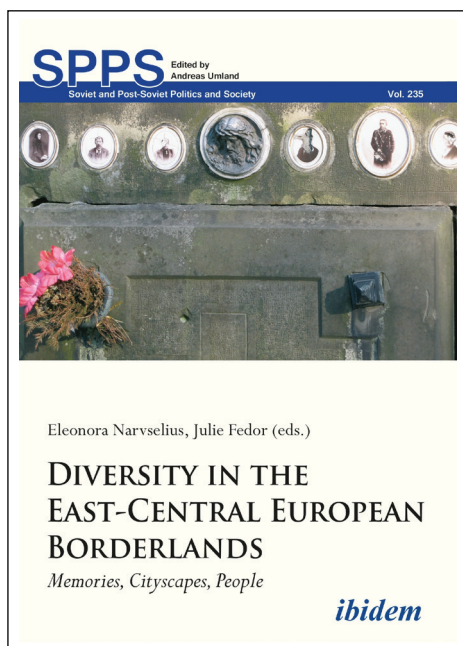

Diversity in the East-Central European Borderlands. Memories, Cityscapes, People

Eleonora Narvselius & Julie Fedor (red.)
Stuttgart: Ibidem Verlag 2021
425 sider. ISBN-13 9783838215235

Omtalt av **Jørn Holm-Hansen** [seniorforsker, dr.polit., By- og regionforskningsinstituttet NIBR – OsloMet, jornhh@oslomet.no]

Mange besøkende i øst- og sentraleuropeiske byer vil ha opplevd omvisere – som enten fordi de er pålagt det eller fordi de selv står for det – kobler staselige bygg, parker og plasser til egen nasjons storhet. Den noenlunde beleste turist vil, om hen er ufin nok, kunne innvende at det som blir framvist, er knyttet til helt andre folkegrupper enn de som bor her nå.

Antologien *Diversity in the East-Central European Borderlands. Memories, Cityscapes, People* tar for seg hvordan man minnepolitisk håndterer det faktum at mange bylandskap er «skall», etterlatt av nasjonale grupper som bodde der før, men som flyttet ut, ble fordrevet, deportert eller har vært utsatt for folkemord. Kapitlene konsentrerer seg om fire byer: Wrocław, Chişinău, Lviv og Tsjernivtsi. De er alle hovedbyer i hver sin historiske region: Schlesien, Bessarabia, Galicja og Bukovina.

Alle disse byene har siden andre verdenskrig ligget i andre statsdannelser enn de gjorde tidligere. Befolkningen tilhører i all hovedsak andre etniske grupper enn de som opprinnelig bodde i bykjernene, og er titulærbefolkning i den statsdannelsen de fire byene havnet i – Polen, Moldova og Ukraina. I ett av kapitlene i boka presenterer Bo Larsson kart han har laget over byenes sentrum, der navnet på eierne av byggene i mellomkrigstiden er oppgitt.

De fire tiårene etter den andre verdenskrig var preget av «nasjonaliserende nasjonalisme», riktignok i en variant som vektla tilknytningen til russisk kultur. Dermed ble

det risikabelt å peke på disse byenes røtter i andre kulturer enn i den nåværende titulærbefolkningens. Dette endret seg da ettpartsystemene mildnet grepet og etter hvert ble oppløst rundt 1990. Da åpnet mulighetene seg for ulike typer «minneaktører», som antologiens ulike forfattere omtaler som «minne-entreprenører», «minne-maestroer» og «memorianere». Hva de ulike aktørene vil minnes, hvordan og hvorfor, varierer, og det pågår rivninger dem imellom. Enkelte, gjerne nasjonalkonservative, ønsker fremdeles å betone de fire byenes tilknytning til titulærbefolkningen. Andre ønsker å framheve det flerkulturelle og dermed også at man er på høyde med hva som gjelder lenger vest i verdensdelen. Det ligger også et økonomisk hensyn her. For å tiltrekke seg EU-midler, etableringer, kvalifisert arbeidskraft og turister, regnes en tydeliggjort historisk flerkulturalitet som en fordel.

Med utgangspunkt i Bukovina viser Gaëlle Fisher hvordan tyske minneaktører så å si har kommet i tre bølger. Først kom «erfaringsfellesskapet» av de tysk-etniske innbyggerne som ble fordrevet etter den siste verdenskrigen. De fordrevne framstilte Bukovina som en idyll, preget av over-nasjonal kompromissvilje og fredelig samliv. Denne framstillingen ble så utfordret av et «samhørighetsfellesskap», ofte med utgangspunkt i 1968-generasjonen. Disse minneaktørene vektla folkemordet på jødene, som i 1919 hadde utgjort 47 prosent av befolkningen i Tsjernivtsi. I dette perspektivet var Bukovina ikke noe tapt paradys, men tvert imot «Europas gravplass», fødestedet til Paul Celan, forfatteren av *Todesfuge*. Rundt årtusenskiftet kom et tredje minnefellesskap på banen. Dette fellesskapet ønsket å peke på at det ikke bare var det jødiske elementet som var gått tapt, men en mangeartet og lagvis region. Bukovina var ikke bare post-holocaust, men også post-imperialt, post-fascistisk og post-sovjetisk.

Wrocław, som det øvrige Schlesien, ble en del av Polen etter de nye grense-dragningene i 1945. Den tyske befolkningen ble fordrevet og erstattet av polske innbyggere. Mellom 25 og 30 prosent av de polske nykommerne til Wrocław kom som fordrevne fra de østlige delene av Polen, nå avgitt til Sovjet-Ukraina. Paweł Czajkowski viser hvordan tre myter blir aktualisert i bylandskapetets monumenter. Monumentet til Bolesław Chrobry, Polens første konge, underbygger den fortellingen som var opplest og vedtatt under folkerepublikken (1948–1989) om at Schlesien med Wrocław var polsk land. Monumentet til den polske romantiske dikteren Aleksander Fredro (1793–1876) knytter an til en annen fortelling, den om forbindelsen mellom det gamle Lwów (nå Lviv) og Wrocław, og dermed også om «det tapte paradys» i de historiske polske østområdene. Et tredje «monument» er *de fire templeres bydel*, der et jødisk, et katolsk, et ortodoks og et protestantisk gudshus finnes innen en avstand på tre hundre meter. Bydelen har fått offisiell status som historisk monument og mange kulturaktiviteter foregår der. Dette har sterk støtte i byens politiske og administrative ledelse som ønsker «å selge» Wrocław som tolerant, moderne og europeisk.

Barbara Pabjan viser hvordan innbyggerne i Wrocław kan deles grovt inn i konservative, som vektlegger fortida og det symbolske ved minnesmerker og de moderne og progressive, som vektlegger det estetiske. I et annet kapittel om Wrocław forteller

Juliet Golden og Hana Červinková om hvordan minnet om den forsømte jødiske gravlunden i byen ble gjenopplivet av aktivister i Solidarność i 1981. Omvisningene på gravlunden utviklet seg til friluftsmøter, der folk utvekslet synspunkter på historiske stridsspørsmål, synspunkter som ellers ville ha blitt rammet av sensuren.

Natalia Otrishchenko intervjuer folk i Lviv som har overtatt boligene, og ofte også møblementet, til de som ble drept eller deportert under og etter den andre verdenskrig. Eleonora Narvselius tar for seg minnepolitikken rundt de polske professorene som ble drept i Lviv under den nazistiske okkupasjonen.

Basert på ekspertintervjuer skriver Anastasia Felcher om minnepolitikken i Chişinău og finner at den framherskende holdningen er at Moldova ikke har noe ansvar for å ivareta minnet om de drepte og fordrevne ikke-moldaverne. Alexandr Voronovici skriver om det sovjetiske minnesmerket *Eternitate*, som ble reist i 1975 over de falne i nedkjempelsen av de rumenske og tyske styrkene under den andre verdenskrig. Voronovici skriver nyansert om den politiske skillelinjen som går mellom de som primært ser moldaverne som en del av et rumensk fellesskap og de som legger vekt på det særegent moldaviske.

Nadiia Bureiko og Teodor Lucian Moga tar utgangspunkt i at den historiske Bukovina-regionen siden 1945 har vært delt mellom Ukraina og Romania, med ukrainere og rumenere på begge sider av grensa. De finner at folk er knyttet til hjemstedet og en viss Bukovina-identitet og derfor ikke lar seg friste til å flytte til «det etniske hjemlandet».

I de ulike kapitlene finner leseren et vell av talende enkeltfakta og referanser til relevant forskning og begreper. Noen lesere ville kanskje ha ønsket en strammere redigering, der kapitlene mer tydelig forholdt seg til et felles begrepsapparat og teoretisk grunnlag. Andre – som undertegnede – blir mer inspirert av det mangfoldet av perspektiver, metoder og skrivemåter kapitlene framviser. Uansett er boka godt holdt sammen av ett felles tema: tapet av mangfold i by og håndteringen av det. I tillegg samler Narvselius bokas mange tråder i et solid innledningskapittel.